

Дайсецу Т. Судзуки

ДЗЕН
И ЯПОНСКАТА КУЛТУРА

София, 2014

Преводът е направен по изданието:

DAISETZ T. SUZUKI

ZEN

AND JAPANESE CULTURE

WITH A NEW INTRODUCTION BY RICHARD M. JAFFE

PRINCETON UNIVERSITY PRESS

PRINCETON AND OXFORD, USA

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 1995 by Ballingen Foundation Inc., New York, N.Y.

Introduction to the 2010 edition copyright © 2010

by Princeton University Press

© Жана Ценова, превод, 2014

© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-619-152-410-5

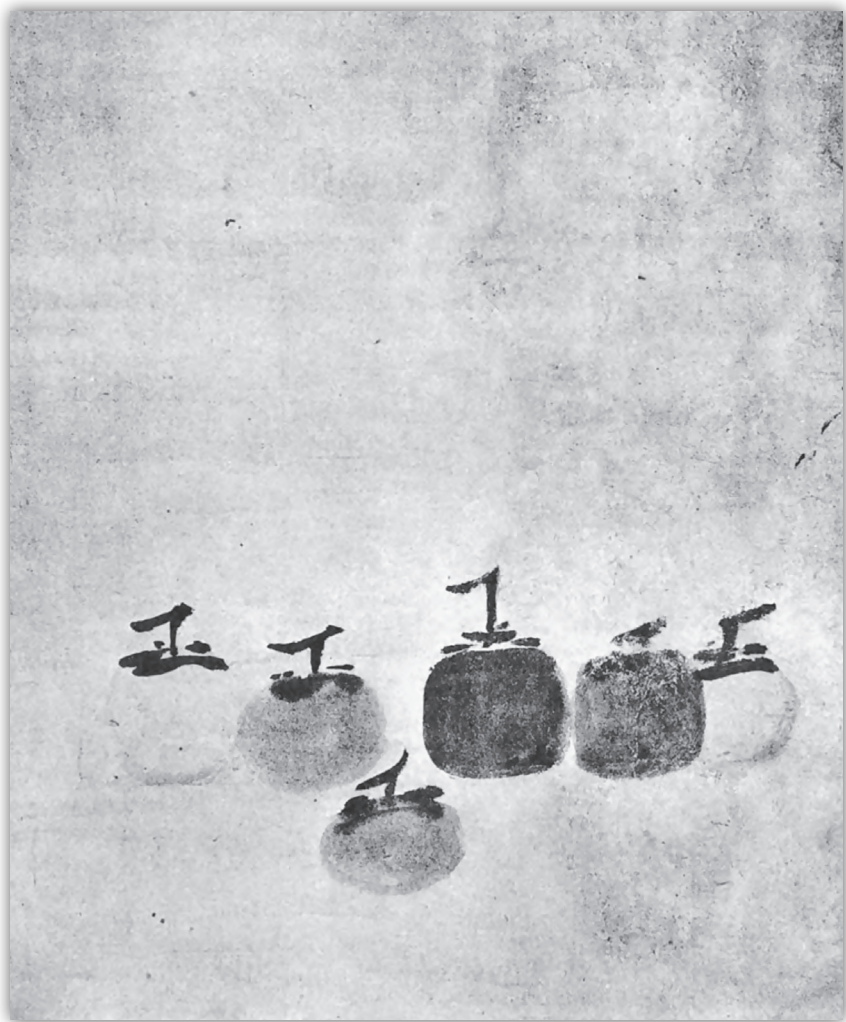
ДАЙСЕЦУ Т.
СУДЗУКИ

才単日本

ДЗЕН И ЯПОНСКАТА КУЛТУРА

Превод от английски
Жана Ценова
Консултанти
София Катърова
Братислав Иванов

Приписвана на Муци (Моккей). Сливи.
Краят на XIII в. 35 x 33,6 см. Колекция Рьокоин, храм Дайтокудзи,
Киото.

Всички илюстрации в книгата са изпълнени с туш върху хартия, освен ако не е отбелязано друго.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	7
Предговор	31
† Що е дзен?	33
‡‡ Общи бележки върху японското изкуство и култура	51
‡‡‡ Дзен и изучаването на конфуцианството	75
‡∨ Дзен и самураите	95
∨ Дзен и фехтовалното изкуство I	121
∨‡ Дзен и фехтовалното изкуство II	171
∨‡‡ Дзен и хайку	315
∨‡‡‡ Дзен и изкуството на чая I	369
‡× Дзен и изкуството на чая II	391
× Рикю и други хора на чая	417
×‡ Любовта към Природата	431

Приложения

† Два мондо от „Хекиган-шу“	507
‡‡ Вималакирти сутра	521
‡‡‡ „Яма-уба“, пиеса от театъра Но	529
‡∨ Фехтовачът и котката	539
∨ Джуандзъ	547
Хронология	553
Библиография	555
Показалец	559

УВОД КЪМ ИЗДАНИЕТО ОТ 2010 Г.

Ричард М. Джафи

Когато през 1955 г. Дайсецу Тейтаро Судзуки – по-известен днес като Д. Т. Судзуки – започва да редактира своите очерци, от които се състои книгата „Дзен и японската култура“ (публикувана за пръв път през 1938 г. под заглавие „Дзен будизмът и неговото влияние върху японската култура“), той е писал върху будизма, религията и японската култура в продължение на повече от шестдесет години. Роден през 1870 г., в началото на периода Мейджи, Судзуки работи като учен и представител на японския будизъм и по-конкретно на дзен чак до смъртта си (1966). Малко са хората от ХХ в., които са изиграли толкова важна роля за насърчаването на интереса към японската религия и традиционни изкуства извън Япония. Судзуки полага последните щрихи върху ръкописа на тази книга през последните месеци от втория си дълъг престой в Съединените щати, който продължава от 1949 до 1958 г. Към края на неговото пребиваване там американските и европейските интелектуалци, хора на изкуството, богати филантропи и цяла палитра от обикновени читатели са омагьосани от дзен не на последно място благодарение на личното обаяние на Судзуки, на често изнасяните от него лекции и на безбройните му публикации. Скоро след завръщането на Судзуки в Япония в началото на 1959 г. „Пантеон Прес“ издава „Дзен и японската култура“ като том LXIV от поредицата „Болинген“. До изданието на книгата с меки корици

(1970) от нея са продадени 100 000 броя. Тя остава едно от най-продаваните заглавия от поредицата. Въпреки че е обект на много критики, особено от страна на учени от Европа и Съединените щати, книгата остава важна в историческо отношение заради ролята, която изиграва за приемането на дзен будизма и на неговата традиция в японската култура в света и особено на популярно ниво.

Пребиваването на Судзуки в Съединените щати през по-голямата част от 50-те години на ХХ в. не е неговият първи продължителен престой там. Преди повече от петдесет години, в началото на 1897 г., двадесет и седем годишният тогава Судзуки, търсейки възможности за развитие на кариера и надявайки се да научи санскрит и пали, отива в Илинойс. След много обсъждания с неговия първи дзен будистки учител, Шаку Соен (1860–1919), по въпроса дали да учи в Южна Азия или в Съединените щати, Соен урежда възможността Судзуки да работи и следва с Паул Карус, немски философ, преводач и редактор на списание, емигрирал в Щатите. Карус, който се е запознал с будизма чрез будисти на Световния парламент на религиите, проведен в Чикаго през 1893 г., проявява силен интерес към сходствата, както смята той, между неговите идеи за съвременна, научна, монистична религия и доктрините на будизма. Макар че Судзуки бързо започва да изпитва неудовлетворение от живота в малкото затворено градче Ласал, Илинойс, и се разочарова от представата на Карус за религията и по-конкретно за будизма, през престоя си в Съединените щати той научава много. Докато работи с Карус, Судзуки се налага като авторитет в областта на будизма благодарение на публикувания му превод на „Събуждането на вярата“ („Дашън цисинлун“) и на изследването му върху будизма на Махаяна („Общо изложение на будизма на Махаяна“), както и на множеството преводи на китайски текстове, издадени в съавторство с Карус, и на многобройните му статии върху будизма.

Макар че продължителността на престоя на Судзуки в Съединените щати е доста необикновена за един японец будист, Судзуки споделя желанието на Шаку Соен, както и на много други будисти в Япония от края на ХІХ в. да изучи света извън Япония и да задълбочи контактите си с чуждестранни буди-

сти, симпатизанти на будизма и интелектуалци. За разлика от много дзен учители от предишното поколение Соен е следвал няколко години в новия частен университет „Кейо Гиджуку“ (днес университет „Кейо“), където се е запознал с най-различни книги и идеи от Европа и от Съединените щати. Освен това Соен е известен с факта, че е прекарал три години в Шри Ланка (тогава Цейлон), където е изучавал пали будизма като послушник в манастир на Тхеравада. По този начин дзен практиката на Судзуки в храма на будистката школа Риндзай – Енгакудзи в Кита-Камакура, югоизточно от Токио, която продължава от 1891 до 1897 г., въвежда младежа не само в дзен, но и в една световна мрежа от будисти, теософи и други, интересувани се от различни проявления на традицията в цяла Азия. Силата и честотата на тези връзки в края на XIX и началото на XX в. поставят под въпрос опростенческите представи за съществуващ културен вододел между Изтока и Запада и демонстрират степента, с която интелектуалци като Шаку Соен, Д. Т. Судзуки, Паул Карус и много други участват в културния обмен, който повлиява на религиозното мислене и практика в целия свят.

Когато Соен се подготвя да изнесе кратка реч на Световния парламент на религиите в Чикаго (1893), Судзуки превежда лекцията „Законът на причината и следствието такъв, какъвто е бил проповядван от Буда“. Чрез Соен Судзуки научава за различните дебати и дискусии там, понеже помага на учителя си в контактите му с редица американски събеседници, когато обсъждат въпроси на будизма и религията. През 1895 г. по молба на Соен Судзуки превежда на японски труда на Паул Карус „Евангелието на Буда“ („Буда но фукуин“), за да покаже на японците признаците на нарастващия интерес на Запада към будизма, като в същото време запознава и ново поколение японци с живота на Буда и с неговите учения.¹ Тези проекти са стимул за Судзуки да развие своите собствени теории за природата на религията, които той публикува през 1896 г. в „Шин шукьорон“ („Нов трактат върху религията“). Признавайки важното значение на идеите на Карус за собствения му труд, Судзуки

¹ Snodgrass 2003, p. 246.

пише на Карус, че неговата книга е „в някои отношения, може да се каже, изложение на вашия възглед за религията“.¹ В друго писмо до Карус от следващата година Судзуки допълва, че неговите аргументи в „Шин шукьо рон“ са „вашата философия плюс будизмът, плюс моето собствено мнение“.²

Судзуки се задълбочава още повече в американската философия и религия, докато работи заедно с Карус в „Опън Корт“. В писмата, които пише до Нишида Китаро и Ямамото Рьокичи, негови приятели през целия му живот, както и до Шаку Соен, докато последният се намира в Съединените щати, Судзуки се стреми да приведе в хармония своето разбиране за дзен и за будизма, и по-конкретно своя собствен опит от практиката му в Енгакудзи, с философските описания на религиозната практика, с философията и с науката, с които се запознава, като чете европейска и американска философия. Към 1897 г. Судзуки е стигнал до извода, че използвайки „ограничен, противоречив разсъдък“ (т.е. научен разсъдък), хората са неспособни да схванат изцяло такива религиозни идеи, каквито са „няма раждане, няма смърт“, „абсолютът“ или „Бог“. Според Судзуки тези идеи се „разбират само субективно, чрез ‘непосредствен опит.’“ Именно поради тази причина, заключава Судзуки, дзен се въздържа да теоретизира и ратува за употребата на привидно лишени от смисъл коани, като например „звукът от пляскането на една ръка“ и „Джошувото му“.³ Разбирането на дзен, застъпвано от Судзуки през този ранен етап, и особено акцентът върху важното значение на „непосредствения опит“ като сърце на религията, както и неговото одобрение на не-редуктивния подход на Уилям Джеймс към религиозния опит ще останат

¹ Suzuki, Letter to Paul Carus, August 26, 1895, Hisamatsu 1999–2003 (по-нататък SDZS) 36: 57–58.

² Suzuki, Letter to Paul Carus, May 14, 1896, SDZS 36: 75–76.

³ Suzuki, Letter to Nishida Kitaro, December 20, 1897, SDZS 36: 116–119. Макар да пише на японски, Судзуки оставя израза „непосредствен опит“ на английски, без да го превежда на японски. За подробен анализ на важното значение на тази концепция за Судзуки вж. важния очерк на Robert Sharf 1995.

централни в мисленето на Судзуки през останалите години от неговата кариера.¹

Когато през март 1909 г. Судзуки се връща в Япония, с помощта на свои приятели той успява да си намери работа като преподавател по английски в Училището на лордовете (Гакушуин), образователна институция, предназначена за членовете на императорското семейство, благородниците и богатите неблагородници. През този период Судзуки продължава да практикува дзен в Енгакудзи заедно със Соен, като пътува по новата жп линия Кита-Камакура винаги когато му е възможно.² През 1911 г. Судзуки се оженва за американката Биатрис Ърскин Лейн, с която се е запознал в Съединените щати и която споделя интереса му към будизма. До нейната смърт през 1939 г. Лейн остава един от най-важните интелектуални партньори на Судзуки. Тя написва и редица самостоятелни трудове по будизъм. Макар че първоначално Судзуки е написал на английски само един очерк върху будизма, по подтик от страна на Робъртсън Скот, издател на „Ню Ист“, той пише поредица от очерци на английски, които после са издадени в книга под заглавие „Въведение в дзен будизма“ (1934). След смъртта на неговия учител през 1919 г. и понеже се чувства нещастен в Гакушуин, Судзуки се премества в Киото, където преподава в университета Отани. През 1921 г. там му е предложено място на преподавател по „философията на дзен будизма“.

Съчетанието от университетско място, отговарящо на неговите интереси, съпруга, която го подкрепя и се интересува силно от будизма, и финансова поддръжка за неговата работа от страна на богати покровители – нещо, което се случва за пръв път в живота му – осигуряват на Судзуки невиджана дотогава сигурност и свобода. Петдесет и една годишният Судзуки влиза в един от своите най-плодотворни периоди на пис-

¹ По-специално вж. Suzuki, Letter to Nishida Kitaro, September 23, 1902, SDZS 36: 221–223, където той подтиква Нишида да прочете книгата на Уилям Джеймс „Varieties of Religious Experience“ (1902) и описва подробно свое преживяване в Енгакудзи, което по-късно нарича свое *кеншио* (да видиш истинската си природа).

² Suzuki 1986, p. 21.

мена работа. Публикува много от своите най-известни трудове за дзен на английски, включително „Очерци по дзен“, превод и изследване върху „Ланкаватара сутра“, „Обучението на дзен будисткия монах“, „Въведение в дзен будизма“ и „Учебник по дзен будизъм“. Също толкова продуктивен е той и на японски: издава сериозни научни изследвания на текстове, приписвани на важни ранни фигури от чан/дзен будизма, включително Бодхидхарма, Хуйнън и Шънхуй, както и статии върху по-малко известния по онова време, но изключителен дзен наставник Банкей Йотаку (1622–1693). През 1934 г. университетът Отани присъжда на Судзуки, който формално още няма научна степен, почетната степен LittD в знак на признание на неговия труд върху „Ланкаватара сутра“.

През 30-те години на XX в. Судзуки започва да съчинява очерците и сказките, от които ще се изградят книгата „Дзен будизмът и неговото влияние върху японската култура“, както и (в преработена форма) настоящата книга – „Дзен и японската култура“. Японските интелектуалци са се опитвали да определят от най-различни гледни точки качествата, отличаващи японската култура от тази на съвременна Европа и на Съединените щати (т.е. на „Запада“). Този литературен жанр, наричан най-общо „Нихон бунка рон“ (очерци върху японската култура) или „Нихонджин рон“ (очерци върху японците), може да се проследи назад поне до края на епохата Мейджи – става дума за съчиненията на Окакура Какудзо „Събуждането на Япония“ (1904), „Идеалите на Изтока“ (1905) и неговата все още добре позната „Книга на чая“ (1906). Авторите на този тип литература се опитват да хвърлят светлина върху характерни особености, били те от сферата на културата, околната среда или биологията, които отличават японците и, по-широко погледнато, азиатците от европейците и от американците, тоест от „западняците“. Изправени пред яростната атака на технологичен и културен внос от Европа и Съединените щати от началото на периода Мейджи (1868), японските критици на културата търсят да открият аспекти от традиционната японска култура, които често си представят като монолитни и трансисторически по природа и които според тях могат да дадат опора на японската идентичност във времето на мощни промени.

Първоначално значителна част от тази литература е предназначена за чужденците и се създава от японци, които са прекарвали много време в чужбина, придобили са умение да се изразяват на английски и притежават остър усет за разликата между Япония и Съединените щати или Европа. Това, както сполучливо обобщава неговите характеристики Емико Охнуки-Търни, е жанр, създаден от японските интелектуалци, които „искат да достигнат западната цивилизация и все пак остро се идентифицират като японци. Техните мисли възпламват бурята, породена от водовъртежа на модерната епоха и на световната история, достигаща до бреговете на японския архипелаг – те винаги се стремят към Запада като модел, ала в същото време утвърждават чувството на японското Аз и понякога неговото върховенство“.¹ Ранните усилия на Окакура да определи онези духовни и културни характеристики, които отличават японците, биват продължени от мнозина други, включително от Нитобе Инадзо, християнин, който твърди, че бойната култура на самураите, чиито корени са в шинто, е основа на японската идентичност, и от Нукария Кайтен, духовник от школата Сото, който, опитвайки се да обоснове превъзходството на своята собствена традиция, поддържа, че дзен будизмът е силата, одушевяваща *бушидо* (пътят на война) и следователно уникалните японски качества.

Към 30-те години на ХХ в. много от тези разсъждения за японската уникалност започват да добиват все по-силна културно шовинистка окраска и са насочени към японския читател, както и към читатели извън Япония. Безброй японски интелектуалци се включват в усилията да се определи японският характер и да се дефинират характеристиките, по които се отличава напълно японското. Тези автори се стремят да очертаят природата на японската култура в статични и елементарни понятия, представяйки я като противоположна на европейските и на американските култури, които все по-често биват определяни като механични, прекомерно технологични и в крайна сметка застрашителни за японските интереси – както вътрешни,

¹ Ohnuki-Tierney 2002, pp. 119–120.

така и външни. В естетиката интелектуалците и художниците се опитват да определят тези принципи – например *ваби* („бедност“) и *саби* („самота/уединение“) – които са фундаментални за всички изкуства в Япония. Издаването на специален брой на реномираното интелектуално списание „Шисо“ през април 1935 г., озаглавен „Азиатската мисъл и изкуствата“ („Тойо шисо то гейджуцу“), в който е публикуван ранен очерк на Хисамацу Шин’ичи, ученик на Нишида Китаро, върху дзен и изкуствата, бележи началото на разцвета на писането на текстове, посветени на ролята на будизма в японската култура. Само две години по-късно, през 1937 г., правейки стъпка към създаването на „национална естетика“, както се изразява Лесли Пинкъс, уважаваният философ на японската естетика Куки Шудзо изнася сказка върху природата на японския характер – „За японския характер“ („Нихонтеки сейкаку ни цуите“). В нея той подтиква своите слушатели гимназисти да развият страстта си към нещата, които са чисто японски (*Нихонтеки на моно*).¹ Заедно с растящия обем литература, посветена на бойните изкуства, този под-жанр, който се концентрира върху японската естетика, която виждаме в такива изкуства, каквито са архитектура, драмата, поезията и чайната церемония, и върху онова, което според заключенията на безброй автори е вродената любов на японците към природата, е важен предшественик на „Дзен и японската култура“.

На този общ интелектуален фон Судзуки, подбиращ теми, които е засягал в статии десетилетия по-рано, започва да говори и да пише редовно за фундаменталното значение на дзен, както твърди той, за всички японски изкуства – бойни, изобразителни и литературни. Голяма част от материала, който по-късно влиза в първия вариант на тази книга, „Дзен будизмът и неговото влияние върху японската култура“, първоначално е бил изнасян под формата на лекции, предназначени за непониска аудитория в Япония и в чужбина, или е бил публикуван под формата на очерци, писани на английски. През октомври 1935 г., само шест месеца след като Хисамацу Шин’ичи е пуб-

¹ Pincus 1996, pp. 209–210; Kuki Shuzo zenshu 3: 397.

ликувал своя очерк върху дзен и изкуствата в „Шисо“, Судзуки отправя обръщение към група неяпонци в Токио на среща на Обществото за международни културни отношения (Кокусай Бунка Шинкокай), правителствена организация, основана с цел по-широко разпространение на информацията за японската култура в чужбина и коригиране на онова, което членовете на обществото виждат като еднопосочен поток от идеи и културни форми от Европа и Съединените щати към Япония. Сказката на Судзуки, изнесена на английски език и включваща въпроси и отговори в общуването му със слушателите, е публикувана на следващата година под формата на брошура, озаглавена „Будистката философия и нейните въздействия върху живота и мисленето на японския народ“.

През 1936 г. Судзуки има възможността да говори на подобни теми и в чужбина. Той е поканен на Първия конгрес на конгресите на световните религии в Лондон. Макар че определените за обсъждане теми на неговите изказвания не съвпадат със сказките, изнесени в Япония за Обществото за международни културни отношения, в тях може да се открие постоянен акцент върху теми, които се разглеждат във всички издания на настоящата книга, например загатнатата японска близост с природата, пример за която е традиционната японска архитектура. Японското министерство на външните работи подпомага финансово пътуването на Судзуки за участието му в Конгреса на световните религии и организира за него и допълнителни изказвания в Европа и Съединените щати. Сказките, посветени на будизма и японската култура, и понякога на дзен и японската култура, плюс някои други, изнесени в Япония, на теми от рода на японците и природата, са основа на книгата „Дзен будизмът и неговото влияние върху японската култура“, която е издадена на английски през 1938 г. като част от „Будистка библиотека Атака“. Съдържащо 288 страници, изданието от 1938 г. включва глави на тема: общо обяснение на дзен будизма, дзен и конфуцианството, дзен и фехтовалното изкуство, дзен и „култът към чая“, както и обширен очерк, представляващ преработка на статия от „Истърн Будист“, посветена на „Дзен будизма и японската любов към природата“. Към 1942 г. японският критик на изкуството Китагава Момоо (1899–1969) е превел книгата

на Судзуки в две части: „Дзен то Нихон бунка“ (1940) и „Дзоку Дзен то Нихон бунка“ (1942). Немски превод на произведението, „Дзен и културата на Япония“, е издаден през 1941 г. В предговора към японския превод Судзуки коментира с думи, подобни на онези, които се намират в предговора на сказките му от 1936 г., изнесени през Обществото за международни културни отношения, че японците все повече приличат на млада костенурка, прибрала се в своята черупка, за да се защити. За да дадат истинско доказателство за културна зрялост, твърди Судзуки, японците трябва да споделят своята интелектуална и духовна култура извън страната, особено когато културното им наследство е „безценно съкровище“.¹ По този начин Судзуки ясно показва, че вижда своята книга като опит да се покаже на света и особено на хората в Европа и Съединените щати онова, което според него е самото сърце на японската култура – дзен.

Судзуки прекарва голяма част от периода на Тихоокеанската война в Камакура, където живее в малко уединено жилище – Шоден’ан в Енгакудзи. През този период той публикува почти само на японски. Тогава излиза и противоречивото съчинение „Нихонтеки рейсей“ („Японската духовност“, 1944), религиозно-националистическо произведение, в което той обосновава японската религиозност с идеите на Хонен и Шинран и утвърждава Япония като място, където будизмът достига степен на пълно узряване.² Само няколко години след края на войната Судзуки отново започва да посреща различни американски и европейски гости, включително членове на силите на съюзниците и чужденци, желаещи да изучават дзен в Япония. Към 1949 г. Судзуки пътува до Съединените щати, където започва период на интензивно изнасяне на лекции и преподаване в редица колежи и университети, включително Хавайския университет и колежите в Клармонт. В началото на 1950 г. се премества в Ню Йорк, където изнася лекции в Колумбийския университет, но подкрепян от фондация „Рокфелер“, има лекции и в редица други по-големи университети. През периода от 1952 до 1957 г. Судзуки продължава да изнася ежегодно лекции

¹ *Zen to Nihon bunka* in SDZS 11:5.

² Sharf 1995, pp. 128–130; Blum 2008, pp. 27–34.

по дзен будизъм в департамента по философия на Колумбийския университет.

На лекциите на Судзуки, които са отворени за публиката, идват най-различни хора – студенти, учени, писатели, хора на изкуството и музиканти както от Колумбийския университет, така и изобщо от Ню Йорк. През този период Судзуки привлича и вниманието на Макс Ноул, физик от университета в Принстън, който препоръчва Судзуки заедно с Крисмъс Хъмфрис, дългогодишен сътрудник на последния, като възможен участник в конференцията „Еранос“, провеждаща се ежегодно в Аскона, Швейцария. Тези конференции се финансират от фондация „Болинген“, която пък е подкрепяна от Мелън. Всяка година на тях учени, изследователи и хора на изкуството изнасят лекции на определени теми. Сбирките в Швейцария се ръководят от Карл Юнг, който, след като е написал увод към немския превод на „Въведението в дзен“ през 1939 г., вече е запознат с работата на Судзуки. Редовни участници на конференциите са и именити учени като Мирча Елиаде, Анри Корбен и Гершом Шолем. Последните трима, които се стремят чрез своите изследвания на религиозните и по-конкретно на мистичните феномени да създадат определено модерна „религия след религията“, акцентираща върху религиозния опит – но светска, индивидуална и антиинституционална – са възприемчиви, стимулиращи слушатели за Судзуки, който в много отношения е техен съмишленик.¹

Судзуки изнася сказки в Аскона през лятото на 1953 и на 1954 г. Темите на двете конференции, на които участва, допълват собствената му работа. На първата конференция, която е фокусирана върху „Човекът и Земята“ (*Mensch und Erde*), той говори за „Ролята на природата в дзен будизма“. Тази сказка е преработка на материал, който вече е бил публикуван в „Дзен будизмът и неговото влияние върху японската култура“. През 1954 г., когато тема на конференцията е „Човекът и превращението“ (*Mensch und Wandlung*), Судзуки представя статия, която разглежда Десетте картини, изобразяващи как се пасе вол.

¹ Вж. Wasserstrom 1999.

За него те са база за обсъждане на „Събуждането на ново съзнание в дзен“. Участията на Судзуки на конференциите „Еранос“ му позволяват да насърчи подкрепата, която получава от служителите във фондация „Еранос“, за да продължи своята научна работа върху будизма. В резултат фондацията осигурява на Судзуки стипендия, за да работи върху дзенските „среци-диалози“ (*мондо*) и върху наръчник по дзен. Стипендия получава и американският поет и изследовател на дзен Гари Снайдър, за да продължи своето изследване на практиката на Риндзай дзен в Япония. Отпускат се и средства за подготовка на превода на „Предаването на Светилника“ („Дзиндъ чуандънлу“) на Джан Джунюан.

Участието на Судзуки на конференциите „Еранос“ подтиква служителя на фондация „Болинген“, който участва на тях, Джон Барет, да покани Судзуки да преиздаде книгата „Дзен будизмът и неговото влияние върху японската култура“, екземплярите от която са били почти напълно унищожени при бомбардировките над Япония през Втората световна война. Така тя ще излезе като част от Поредицата на „Болинген“.¹ Когато се връща в Ню Йорк, Судзуки започва да редактира книгата в сътрудничество с Уилям Макгуайър (1917–2009), редактор в „Пантеон“, работещ по Поредицата „Болинген“. Елизабет Томас (1907–1986), специалистка по египтология, работеща на свободна практика, и слушателка на лекциите в Колумбийския университет, както и личната асистентка на Судзуки Михоко Окамура също помагат в редактирането и подготовката на окончателния ръкопис. От 1955 до 1958 г. Судзуки пренаписва части от първото издание и добавя напълно нов материал за фехтовалното изкуство, чая и хайку, както и нови илюстрации. В предговора той обяснява, че тази преработка се е оказала по-обемиста задача, отколкото е очаквал. Няколко пъти той е принуден да моли издателство „Пантеон“ за отсрочка и завършва проекта едва в края на 1958 г. В началото на 1959 г. „Дзен и японската култура“ е издадена от „Пантеон“, Ню Йорк,

¹ McGuire 1982, pp. 156–158.

и от „Раутлидж и Киган Пол“, Лондон, като част от Поредицата „Бولينген“.

Моментът, в който излиза „Дзен и японската култура“, е благоприятен. Книгата се появява в книжарниците точно когато репутацията на Судзуки е стигнала своя следвоенен апогей в Съединените щати и Европа. Към края на 50-те години дзен, до голяма степен благодарение на различните публични изяви и публикации на Судзуки, е станал интелектуална мода. Признаци на влияние върху тяхното творчество показват Арнолд Тойнби, Олдъс Хъксли, Карен Хорни, Дж. Д. Селинджър, Джон Кейдж и Дизи Гилеспи. През 1957 г. известният музикален критик Уинтроп Сарджънт (1903–1986), пишещ за „Ню Йоркър“, публикува в това списание подробна статия, озаглавена „Великата простота“. В нея говори със симпатия за живота на Судзуки, за преподавателската му дейност в Съединените щати и за растящата популярност на дзен. Следващото лято литературното списание „Чикаго Ривю“ издава специален „дзен“ брой, в който се съдържа превод на част от „Записките на Риндзай“ („Линдзилу“), направен от Судзуки и допълнен от статии на Хисамацу Шин’ичи, Джак Керуак, Гари Снайдър, Филип Уейлър и Алън Уотс.

Достигнатият пик в интереса към дзен гарантира широко внимание и към „Дзен и японската култура“. Сега книгата може да бъде рекламирана като подходяща за „всеки информиран, буден човек“ и един книжар от Гринидж Вилидж отбелязва: „Тук се продава бързо всяка книга, в заглавието на която я има думичката дзен. Продадохме „Пътят към дзен“, „Дзен будизмът“, „Будизмът дзен“, „Пътят на дзен“, „Дзен и японската култура“, „Плътта на дзен, костите на дзен“.“¹ Най-различни популярни и научни списания публикуват резюмета за книгата на Судзуки – от „Ню Йорк Таймс“ и „Нейшън“ до литературни списания като „Бърлингтън Ривю“, а също и научни издания като „Артибус Азие“ и „Харвардското списание по азиатски изследвания“. Много от рецензиите са положителни. Така един автор хвали Судзуки за това, че е написал „монументална“ книга, която е

¹ Doubleday 1959, p. 23; Talese 1959, p. 11.

„отлично обобщение на достиженията [на Судзуки] в разбирането на дзен и е приятно четиво, в което са въведени в действие всички дзен елементи и което показва колко неотклонно са играли те своите роли в изграждането на уникалната японска култура“.¹ Независимо от това дори по време на издаването ѝ книгата на Судзуки бива критикувана, както и предишният ѝ вариант, за това, че преувеличава прекомерно влиянието на дзен върху японската култура и съдържа много неточности, явни противоречия и дори „чисти безсмислици и непоносими повторения“.²

Неколцина от рецензентите, дори такива, които хвалят книгата, са поразени от факта, че авторът е включил нов раздел, посветен на фехтовалното изкуство. Като има предвид ужасите от Втората световна война и съобщенията за японските военни престъпления през изминалото десетилетие, Нанси Уилсън Рос, писателка на романи, проявяваща задълбочен интерес към будизма, коментира в своята иначе похвална рецензия: „читателите на тази книга напразно ще търсят да намерят на нейните страници някакви податки за обяснение на онзи натрапчив порив към власт, на онези модели на психотично поведение, които се проявиха като характерни особености на японците през наскоро приключилата война. Може би е справедливо да се запитаме за мястото на тези особени явления в националната душа с оглед на становището на г-н Судзуки, че ‘дзен е японският характер’“.³ Алегзандър Сопър, подобно на Рос, е объркан от добавянето на нов материал за фехтовалното изкуство. Рецензентът отбелязва, че скорошното минало ще направи изключително трудни за четене от съвременните читатели описанията на „един документ, който беше много широко обсъждан във връзка с японските военни операции в Китай през 30-те години на ХХ в.“ (т.е. „Хагакуре“), както и описанията на практиката на бойните изкуства, в които „смъртта сега напълно изгубва своето жило“ (с. 106). Сопър саркастично заключава: „Вероятно привърженикът на дзен, дори да е облечен в униформата на

¹ Inada 1962, p. 177.

² Gardner 1960, p. 159.

³ Ross 1959, Book Review, p. 4.

съвременен офицер, пак няма ‘никакво желание да причинява вреда някому, ала врагът се появява и прави себе си жертва... това е видът меч, който, казват, Христос е донесъл сред нас’.¹

В този увод няма да ми стигне мястото да разгледам в подробности съществуващия спор по отношението на Судзуки към Тихоокеанската война или към военните посегателства на Япония. Макар че и двете издания на книгата носят изразен културно или религиозно националистичен дух, Судзуки, поне в това произведение, остава относително сдържан относно Тихоокеанската война. В книгата той никога не се издига до шовинистичните нива на политически или военно националистичен изказ, забележими, за да цитирам само един пример, в излязлата по същото време (1937) книга „Мимолетни впечатления от японските идеали“ на Харада Джиро (1878–1963), която също се базира на лекции, изнесени в чужбина с подкрепата на Международното общество за културни отношения.² Независимо от това задълбочените занимания на Судзуки с дзен и бойната култура – *бушидо* – в „Дзен и японската култура“, докато в същото време запазва относително мълчание по самата Тихоокеанска война дори когато към изданието ѝ от 1959 г. прибавя коментари, осъждащи атомната бомба, оставят читателите в оживени спорове за степента на неговата поддръжка на Япония в азиатската война.³

През изминалите две десетилетия голяма част от тази книга се оспорва от специалистите по японски будизъм и по различните японски изкуства. По-конкретно се поставя под въпрос фундаменталното твърдение на Судзуки, че „принци-

¹ Soper 1960, p. 140.

² Harada Jiro 1937, pp. 17–18.

³ Някои от основните статии и книги, обсъждащи отношението на Судзуки към японския милитаризъм и имперска агресия, са Victoria 1997; Sato 2008; и съвсем наскоро Ives 2009. Японският философ Умехара Такеши също атакува Судзуки за мълчанието му по време на войната (вж. Kashiwahara and Sonoda 1994, pp. 248–250). Добавената от Судзуки бележка под линия относно ролята на „разсъдъка“ при употребата на оръжия за масово унищожение се намира тук, с. 440, бел. 1.

път на дзен дисциплината е проникнал във всички изкуства, които се изучават в Япония“ (с. 188). Според неговите критици, като се почне от Хайнрих Думулин през 1938 г., Судзуки изпуска от вниманието си различни други влияния върху японската естетика и не забелязва някои изкуства, например живописиста *укийо-е*, дворцовата архитектура или декоративната живопис, които не прилягат на виждането му за простия, непосредствен стил, вдъхновен от дзен. Освен това книгата се основава на един фундаментален дуализъм, а именно Изток–Запад, който може да се види например в твърденията му, че хората от Запада се стремят да покорят природата, а хората от Изтока не го правят или че „има истина в думите, че източният ум е интуитивен, докато западният е логичен и аналитичен“ (с. 219). Подобни твърдения замазват много противоречиви факти, например упадък на околната среда в предмодерна Япония или увлечението по интуитивното, по нелогичното у много автори романтици и християнски мистици, с които Судзуки се усеща родствен. Най-сетне, в своите усилия да дефинира японската култура в понятията на един тесен набор от основни характеристики, например високата стойност, която се придава на *ваби* и *саби*, Судзуки не успява да вземе под внимание началата на някои от идеите, които датират от времето на преддзенска Япония, да отчете тяхната променливост и начините, по които следващите исторически фактори през XIX и XX в. са ги издигнали до безпрецедентното им значение като основни естетически принципи.¹

Поради всички гореизложени причини твърденията на Судзуки относно японската култура следва да се четат внимателно и скептично. Това обаче не е просто една книга за японската култура, особено след като Судзуки я преработва през 50-те години на XX в. Макар че се опитва да покаже как дзен е вдъхнал живот на цялата японска култура, Судзуки използва и

¹ Най-добро изложение на проблемите, присъщи на този елементаризиращ, аисторически подход към японската култура и към дзен е Yamada 2009, който проследява ясно как през XX в. дзен е бил неделимо свързан с такива дисциплини, каквито са стрелбата с лък и градинското строителство.

описания на такива японски изкуства като чаят, хайку и фехтовалното изкуство, за да направи дзен по-понятен и по-ясен за англоговорящите читатели. Така както Судзуки го описва в „Дзен и японската култура“, дзен се концентрира върху преживяването на „сливането на субект и обект в една абсолютна Празнота (*шунята*)“ (с. 456). Като възстановим тази „изначална неделимост“, според Судзуки ние се връщаме „в своето изначално състояние на чистота и прозрачност“ (с. 463). Макар че Судзуки представя този вариант на дзен като непроменлив и фундаментален за всеки истински религиозен опит, редица учени са доказали, че представяният от Судзуки дзен се различава от историческите си предшественици. Това не е изненадващо, защото без съмнение непроменливият, психологизиран, центриран върху *сатори* и деинституционализиран дзен, който изгражда Судзуки, е силно задължен на неговото продължително изучаване на внушителен брой различни неапонски източници, включително Паул Карус, Албърт Едмъндс, Уилям Джеймс, Фридрих Шлайермахер, Емануел Сведенборг, европейска философия, перениализъм и теософия.¹

Не бива обаче да пропускаме от вниманието си факта, че разбирането на Судзуки за дзен такова, каквото е изложено в настоящия том, се базира и на неговите години практикуване на дзен заедно с Шаку Соен в Енгакудзи, на съществуващата кореспонденция с неговия учител по време на престоя му в Съединените щати и на изучаването на будистки текстове през целия му живот, съчетано с вглъбяване в традиционното знание и в знанието на ХХ в. за будизма. Поради тази причина е най-добре да разглеждаме представения от Судзуки дзен като форма на будисткия модернизъм, възникнала в края на ХІХ и началото на ХХ в. Тези неопределено свързани движения често

¹ Например Sharf 1995; Faure 1993. Което си е право, писано е много за това как представяният от Судзуки дзен се различава от далечни в исторически план форми на чан и на средновековния дзен. Много по-малко е казано по въпроса как неговото представяне на дзен прилича на представения от неговите близки предшественици, включително на дзен на неговите учители от школата Риндзай, Имакита Косен (1816–1892) и Соен.

са насочени към светските хора и се отличават с общ акцент върху текстовете, медитативните практики и тенденция към психолозиране на голяма част от будисткото учение. През последните няколко десетилетия от своя живот Судзуки описва своя синтез като създаване на един дзен, който е подходящ за „съвременния човек“. Судзуки непринудено признава, че някои аспекти от неговото разбиране на дзен се различават от това на много японски дзен учители, които „са от вида на самодостатъчните или самодоволните учители [sic]. Те не са съвременни хора“. Хакуиновата традиционна система на класифициране на коаните се нуждае от преработка според извънредно самоуверения Судзуки, защото „съвременният човек се нуждае от тяхното по-систематично разглеждане“.¹

На много места в „Дзен и японската култура“, след като подробно описва или превежда текстове за уменията или философията на практиката в дадено изкуство, като например чаят или фехтовалното изкуство, Судзуки се залавя да обяснява сходни качества, които открива в дзен практиката. Например опитвайки се да обясни идеята за *мушин*, „не-ума“, Судзуки разглежда различни прочути фехтовачи в „Дзен и фехтовалното изкуство I и II“. След като дава множество кратки изложения и цитати от текстове на фехтовачи, Судзуки заключава, че „неподвижният ум“, за който се говори в различни съчинения, посветени на фехтовалното изкуство, не е нищо друго, освен повърхностен отзвук от „Наподвижната праджня“, за която говори дзен наставникът Такуан в писмото си до Ягю но Таджима но ками Муненори (с. 128–129, 235). Судзуки заключава, че „умът на Такуан е по-дълбок от този на фехтовача, защото последният обикновено спира на нивото на психологията, докато Такуан, понеже е дзен наставник, вниква в самия източник на действителността“ (с. 235). По този начин цялото разглеждане на фехтовалното изкуство, което се дава в тези глави, осигурява на автора средство да изтълкува неразбираемия диалог за

¹ Letter to Ruth Fuller Sasaki, January 14, 1954, SDZS 38:7–8. Вж. Lopez 2002, pp. vii–xli, за обобщаващо описание на световното съвременно будистко движение.

„великата *нирвана*“, с който започва втората глава, посветена на фехтовалното изкуство (с. 173).

По подобен начин, доколкото главата, посветена на поезията хайку, може да се разглежда като опит да се демонстрира, че всички велики японски стихотворения заимстват идеи от дзен, Судзуки използва своите анализи на различни стихотворения и като средство за обяснение на онова, което смята за централно в дзен, тоест „присъствието вътре в нас на една тайна... духовният ритъм, улавянето на който е *сатори*“ (с. 320). С помощта на поезията и по-конкретно на хайку Судзуки се опитва да осветли представите за *мьо* (тайнственото) и за *юген* (необяснимото), за да обясни *сатори*, което според него е „интуитивен начин на разбиране“ (с. 318–320). Когато разглежда природата на чайната церемония, Судзуки пак описва чая като израз на простота, която по неговите думи е фундаментална за дзен. Според Судзуки чайната церемония е в крайна сметка свързана с „бедността, самотата и абсолютността, които онагледяват философията на Празнотата“ (с. 404).

Най-сетне, до голяма степен в същия дух, в главата „Любовта към природата“, недостатъкът на която е в опростяващото утвърждаване на съществуващата основна, вечна връзка между японците и природната среда, Судзуки се опитва да използва идеализираното си изложение на японските нагласи към природния свят, за да обясни значението на недуализма. Ето защо той твърди, че истинската висока оценка на природата надвишава всяка относителност – надмогване, което според неговото виждане е смисълът на „религиозното“. Вместо да се концентрира върху отношението на японците към природата заради самото него, Судзуки използва изложението си, за да обясни „прозрачността“, която надвишава „разделението на субект и обект“ (с. 465). Според Судзуки този радикален недуализъм е ключ към здравата връзка с природния свят и е централен за разбирането на дзен. Както във втората глава, посветена на фехтовалното изкуство, голяма част от главата, посветена на природата, е концентрирана върху един дзен диалог. Става дума за историята на Уммон за „Златогривия лъв“, която според Судзуки описва човека, който „е цялата истина“, и изразява истинския смисъл на „японската любов към Природата“ (с. 433).

Накратко, чрез анализ на основните качества, които според него вдъхват живот на фехтовалното изкуство, на хайку и на чайната церемония, Судзуки се опитва да представи по-разбираемо идеите, които за него са фундаментални за дзен будизма, например Празнотата, „не-умът“, *сатори* и недуализмът. Поради тази причина „Дзен и японската култура“ може да се чете като изложение на Судзукиевия дзен.

По времето, когато „Дзен и японската култура“ е издадена (създавана в продължение на повече от три десетилетия, от най-ранното ѝ представяне под формата на лекции до последните ѝ редакторски поправки), Судзуки навлиза в последното десетилетие от своя дълъг, активен живот. Опитвайки се да подпомогне разбирането на дзен, той се залавя да осигури на европейците и на американците по-добри преводи на будистки текстове и действайки като посредник, да им предложи достъп за дзен обучение в Япония, което смята за изключително важно. Судзуки пише, че иска да прекара последните си години (той очаква, че ще доживее до 95, една година по-малко от реалната продължителност на живота му) в опити „да създава надеждни произведения и да осигури на широката публика материали, които да им помогнат да разберат правилно дзен“.¹ За тази цел, с подкрепата на такива благотворителни организации като фондация „Болинген“, Судзуки започва да работи върху справочник по дзен будизма. Така той иска да гарантира укрепването на дзен в Европа и Америка. За да осигури колкото може повече авторитетни будистки текстове, Судзуки започва да превежда в сътрудничество с други преводачи нови примери от „Сборника от Лазурната скала“ („Би’енлу“) и различни други биографии и дзен документи. Освен това той се стреми да намери подкрепа за съвместния превод на „Предаването на Светилника“ на английски и, работейки в сътрудничество с учени от Хигаши-Хонгаджи, клон на будизма Джодо Шин, започва да превежда произведението на Шинран „Кьогьошиншо“ („Учение, практика, вяра и постижение“).

¹ Suzuki Letter to Mr. Yamaoka, December 16, 1959, SDZS 39: 184–185.